

Lectoraat Lifelong Learning in Music

Muziek en Dementie

Hanze Kenniscentra
University of Applied Sciences

Kunst & Samenleving

Innovatieve muziekworkshops
voor mensen met dementie
en hun verzorgers

share your talent. move the world.

Inhoud

Muziek en Dementie	3
Workshops voor mensen met dementie en hun verzorgers	4
Toegepaste muzikale improvisatie	6
In de groep: de musici	8
Ervaren musici aan het woord	10
In de groep: de persoon achter de dementie	12
In de groep: de verzorgers	14
Impressies van studenten en docenten	16
Trainingsprogramma Muziek en Dementie	18
While the Music Lasts...	19
Lectoraat Lifelong Learning in Music	19
Colofon	20

Muziek en Dementie is een project van het lectoraat Lifelong Learning in Music van het Prins Claus Conservatorium van de Hanzehogeschool Groningen in samenwerking met de volgende partners:

Wigmore Hall Learning en Jewish Care, Londen
Koninklijk Conservatorium Den Haag
Het Concertgebouw Amsterdam afdeling Educatie en Participatie
ZINN Groningen
Alzheimer Nederland
Rudolf Steiner Zorg, Den Haag

Muziek en Dementie

Muziek kan de kwaliteit van leven van mensen met dementie en de communicatie met mensen in hun directe omgeving bevorderen. Het aantal mensen met dementie neemt, zoals bekend, toe. Het werken met mensen met dementie kan daarom een waardevol nieuw werkveld zijn voor (toekomstige) musici. In samenwerking met partners uit de ouderenzorg en de muziekprofessie heeft het lectoraat Lifelong Learning in Music van het Prins Claus Conservatorium van de Hanzehogeschool Groningen onderzoek verricht naar een innovatieve workshoppraktijk voor mensen met dementie. Op basis van dit onderzoek is een trainingsprogramma voor musici ontwikkeld t.b.v. de ontwikkeling van interactieve muziekworkshops voor mensen met dementie en hun verzorgers. Een belangrijk aspect van de workshops is het zichtbaar maken van de persoon achter de dementie via muzikale communicatie. Hiertoe wordt persoonsgerichte muzikale improvisatie ‘in het moment’ toegepast. Deze manier

van improviseren biedt aanknopingspunten voor contact waar dit met taal niet altijd vanzelfsprekend is. Een workshop met deze ‘toegepaste improvisatie’ zal niet alleen het welzijn van de mensen met dementie verhogen, maar kan ook het contact met verzorgers intensiveren. Parallel aan de workshop reflecteren de musici en verzorgers gezamenlijk op wat er in de sessies gebeurt. Tussen 2009 en 2012 is het programma *Music for Life* van Wigmore Hall en Jewish Care – een excellent voorbeeld van een dergelijke praktijk uit Londen – uitgebreid onderzocht en beschreven in het boek *While the Music Lasts – On Music and Dementia* van Rineke Smilde, Kate Page en Peter Alheit (Uitgeverij Eburon 2014). De training is gepilot in verzorgingshuizen in Groningen en Den Haag. Vervolgens is gedurende de afgelopen twee jaar deze praktijk vertaald naar een trainingsprogramma voor professionele musici. Deze brochure presenteert het resultaat van de ontwikkeling.

Music for Life van Wigmore Hall

De praktijk ‘Music for Life’ is sinds 1993 ontwikkeld door muziekpedagoog Linda Rose. Sinds 2009 wordt Music for Life gemanaged door Wigmore Hall Learning, de educatieve afdeling van Wigmore Hall, het welbekende kamermuziek concertcentrum in Londen. Het programma wordt uitgevoerd samen met de organisatie Jewish Care. De praktijk Music for Life bestaat uit interactieve muziek workshops in verpleeghuizen en instellingen voor dagopvang voor mensen met dementie. Gedurende een periode van acht weken werken drie musici samen met een groep van acht bewoners en vijf verzorgers, waarbij ze muzikale improvisatie gebruiken als een katalysator om ‘communicatie in de breedste zin van het woord’ via muziek tot stand te brengen. Doelen zijn het welbevinden van de dementerende mensen te vergroten, de relaties tussen hen onderling te versterken en ook de relatie tussen de bewoners en hun verzorgers te intensiveren.

Workshops voor mensen met dementie en hun verzorgers

In een workshop werken drie musici samen met vijf verzorgers en acht mensen met dementie als groep. Een project duurt meestal acht achtereenvolgende weken. Musici spelen op hun eigen instrument; daarnaast liggen in het midden van de kring percussie-instrumentjes die door elke deelnemer gebruikt kunnen worden. Een workshopsessie begint en eindigt met een kort stuk dat speciaal voor dat project door de deelnemende musici wordt gecomponeerd. Alles wat daartussen klinkt, is geïmproviseerd voor en met de deelnemers.

Verloop van de workshop

Na het openingsstuk volgt het 'welkomstlied'. Hierbij wordt elke deelnemer in de kring muzikaal welkom geheten, en hier begint ook het improviseren: de musici zullen per deelnemer een kleine muzikale improvisatie maken die past bij de bewoner, verzorger of musicus. Het openingsstuk en het welkomstlied zijn wekelijks terugkerende elementen en dienen als punten van herkenning gedurende de weken dat het project plaats vindt. Vervolgens worden stukken geïmproviseerd, waarbij percussie-instrumenten kunnen worden uitgedeeld om te worden bespeeld door deelnemers in de kring. De stukken kunnen ontstaan tussen een musicus en een klein aantal bewoners en verzorgers of

gehore brengen van de voor de bewoners gemaakte korte compositie.

Vorbereiding en evaluatie

De musici bereiden de sessie zorgvuldig voor door de ruimte aantrekkelijk in te richten. Ze maken een kring met comfortabele stoelen voor de bewoners en stallen de instrumenten in het midden op een aantrekkelijke wijze uit. Er wordt goed nagedacht over wie waar zit.

Het is belangrijk dat de musici de tijd krijgen om in te spelen, cruciaal voor de muzikale kwaliteit van de sessie. Na afloop van de sessie blikken de musici en verzorgers gezamenlijk terug op wat zich afspeelde in de communicatie. Ervaringen

“Ervaringen worden uitgewisseld over de interacties die ontstonden als resultaat van de improvisatie.”

met alle deelnemers samen. Een regelmatig terugkerend element is het dirigeren, vaak een bijzonder moment. Hierbij krijgt een deelnemer het dirigeerstokje, waarmee hij of zij een of meerdere musici kan dirigeren. De musici improviseren dan op de bewegingen van het stokje. Op deze wijze neemt de deelnemer de leiding over de muziek, wat onverminderd tot vreugdevolle momenten leidt. De sessie sluit af met het opnieuw ten

worden uitgewisseld over de interacties die ontstonden als resultaat van de improvisatie. De verzorgers werpen hun licht op hoe zij de bewoners kennen, of hebben leren kennen tijdens de interacties. Observanten, die tijdens de workshop buiten de kring zitten, kunnen bij de evaluatie op basis van hun notities helderheid scheppen over bij voorbeeld interacties die door de deelnemers in de kring niet direct werden

Een Music for Life project (Wigmore Hall) – © 2011, Nina Large

waargenomen. Naarmate het project vordert, wordt ook gereflecteerd op ontwikkelingen die de deelnemers individueel en als groep kunnen doormaken. Deze groei kan van persoonlijke maar ook van professionele aard zijn. Verzorgers kunnen nieuwe motivatie ontleen aan de workshops voor hun werk met de bewoners.

Team en organisatie

Het in de steigers zetten van een project met deze workshops vraagt toewijding van alle betrokkenen: musici, verzorgers, deelnemers met dementie, maar ook leidinggevenden, vrijwilligers, familie enz. De verbinding met de context en de samenstelling van het team vergen zorgvuldigheid. Het project wordt geleid door een projectmanager die de onderlinge contacten onderhoudt. Bij de samenstelling van het team van musici moet rekening

worden gehouden met de instrumenten: ideaal is een kamermuziekbezetting. Nadat een locatie is uitgekozen voor het project – dit kan een verpleeghuis of een centrum voor dagopvang zijn – wordt met leidinggevenden en verzorgers gekeken op welke afdeling het project zou kunnen plaatsvinden. Daarna worden acht tot tien bewoners gekozen, die gevraagd zullen worden om deel te nemen aan het project. Mocht er een selectie van deelnemers nodig zijn, dan wordt dit gedaan door het zorgteam in samenspraak met de musici en de projectmanager. Bij deze selectie wordt gekeken naar wat dit project iemand zou kunnen bieden in vergelijking met andere activiteiten. Ook kan het project worden aangegrepen als een kans om een bewoner beter te leren kennen of onderlinge connecties te stimuleren.

Toegepaste muzikale improvisatie

De muzikale improvisatie die in de sessie wordt toegepast, ontstaat op basis van wat de musici waarnemen in de groep; in het onderzoek hebben wij dit ‘toegepaste improvisatie’ genoemd. De kleinste verbale en non-verbale signalen kunnen door de musici worden gebruikt om samen met de deelnemer(s) een passend stuk te creëren. De musici gebruiken hiervoor hun ‘360° radar’ zoals ze het zelf noemen, wat betekent dat ze uiterst sensitief en receptief moeten zijn in de interactie met de deelnemers in de kring. Omdat je nooit vooraf kunt weten wat er in de sessie gaat gebeuren, moeten musici

in staat en bereid zijn om uit hun comfort zone te stappen. Musici pikken dingen op, luisteren naar wat er wordt ingebracht en spiegelen in hun musiceren. Deze vorm van improvisatie brengt een communicatie op gang tussen de musici, verzorgers en deelnemers, die laagdrempelig is, en heel anders verloopt dan de talige communicatie. Hoe de muziek zal klinken is niet te voorspellen. Meestal klinkt het homogeen: bijvoorbeeld een melodie met begeleiding of een interactie tussen een aantal melodische of ritmische figuren. Het contact wordt bevorderd door bij voorbeeld muzikale

“Voortdurend alert zijn en voorbereid op het onverwachte.”

elementen te herhalen, spiegelen, imiteren, vertalen en door stapsgewijs melodische lagen op te bouwen. Het tempo waarmee de muzikale textuur wordt uitgebouwd is doorgaans traag; er is veel ruimte tussen variaties. Dat is van groot belang voor het

contact zoeken en maken met deelnemers. Op dezelfde wijze wordt ruimte gelaten voor stiltes tussen de stukken. Improviseren betekent ook dat beslissingen worden genomen op het moment zelf. De musici moeten daarom voortdurend alert zijn en zich voorbereiden op het onverwachte. Als een van hen een nieuw thema inzet, moeten de anderen hierop direct kunnen inspelen, zodat de samenhang bewaard blijft. Elke beslissing staat in het teken van die samenhang, met als doel om contact te maken of de verankering ervan te bewerkstelligen.

In de groep: de musici

Muziek is de kern van waaruit communicatie, participatie en een gevoel van saamhorigheid ontstaan in de kring. De geïmproviseerde muziek is een creatieve, intuïtieve en spontane reflectie op de persoonlijkheden en karakters in de groep, een artistieke respons dus. De professionele musici zullen anderen betrekken bij het delen van die artistieke ervaring, vanuit een sterke persoonlijke en professionele identiteit als performer.

Het team van musici bestaat uit drie à vier musici, waarbij een van hen de rol van workshopleider op zich neemt. De workshopleider leidt de sessie en neemt de beslissingen die gaan over het verloop ervan. De andere musici ondersteunen de workshopleider, zij volgen muzikaal en in de interactie. Er kan ook sprake zijn van gedeeld leiderschap. Dit betekent dat beslissingen samen, en meestal impliciet, worden genomen. Hierbij zullen musici naadloos op elkaars beslissingen moeten inspelen. De musici gaan door middel van toegepaste improvisatie een interactie aan met de deelnemers met dementie en hun verzorgers. Ze kunnen muzikaal gezien verschillende rollen op zich nemen: door bijvoorbeeld een thema aan te dragen, door de leidende melodie te spelen of door te ondersteunen door bijvoorbeeld baslijnen aan te houden.

“Een creatieve, intuïtieve en spontane reflectie op de persoonlijkheden.”

Het werken in deze setting is voor musici van aanzienlijke invloed op hun persoonlijke en professionele ontwikkeling. De praktijk kan tot de ontwikkeling van nieuwe muzikale vaardigheden leiden en tot persoonlijke en artistieke verdieping, zoals blijkt uit het relaas van een van de geïnterviewden uit het onderzoek van het lectoraat, destijds parttime altist in het Royal Philharmonic Orchestra:

“Dit werk is voor mij een manier om mijn vak als musicus te verbinden met een verdiept inzicht in wie ik ben in deze wereld. Het is heel bijzonder om te ervaren hoe werken met mensen van wie de notie van de realiteit zo vaag is, eigenlijk de ultieme reality check kan zijn.”

Ervaren musici aan het woord

Lucy Payne en Patrizia Meier, beiden musici van Music for Life / Wigmore Hall en betrokken bij de praktijkontwikkeling en de pilots in Nederland als experts en docenten, hebben reeds lange ervaring met dit werk. Ze blikken terug op hun betrokkenheid bij de vertaling van het Music for Life project naar de Nederlandse context.

de sessie en zeer onzeker. In de tweede week vertelde hij met zoveel woorden dat tot een paar jaar geleden mensen naar hem luisterden maar dat hij nu niet langer 'belangrijk' was. Soms geven we mensen een dirigeerstokje en moedigen we hen aan om de musici te dirigeren. De musici improviseren dan met de bewegingen mee, met als doel muziek te maken die echt van hen zelf is. Hij leek zijn stem terug te vinden in de sessies, in het bijzonder door het dirigeren. Ik voelde dat wij steeds een beetje meer te zien kregen wie hij echt is bij elk stuk dat hij dirigeerde. Het was verbazingwekkend om getuige te zijn van zijn ontwikkeling in het project en om na de laatste sessie van zijn vrouw te horen dat hij, sinds hij deelnam aan het project, zichtbaar zelfverzekerder was geworden.

Vaak zijn de ontwikkelingen die we zien veel kleiner en subtieler dan dit; een glimlach van iemand die niet meer in staat is om 'aansluiting' te vinden of simpelweg iemand die in staat is in de groep te zitten in plaats van door het huis te dwalen. Echter de reis van de man in Den Haag geeft de kern van dit werk weer; dat iemand door muziek in staat gesteld wordt om zich te uiten, contact te maken met anderen en weer gehoord te worden.

In dit werk stop je nooit met leren en het voelt alsof er voor alle betrokkenen nog een lange weg te gaan is. Het was zeer verrijkend om onze kennis te delen en om met de studenten te werken. Daarnaast was het ook een erg spannend proces voor mij

Lucy:

"Het is een groot avontuur geweest en een enorm leerproces om een praktijk die zich over een langere periode ontwikkeld heeft, in een land te introduceren waar mensen dit werk nooit eerder hebben gezien of ervaren. Daarom is het maken van een module voor studenten om dit project vanaf het begin op te kunnen bouwen ook zo'n grote uitdaging.

Tijdens het pilot project in Den Haag werd ik echt geraakt door de ontwikkeling die een man doorgemaakt heeft; een zeer gedistingeerde en intelligente man. In de eerste week was hij erg gespannen tijdens

en een zeer grote uitdaging om te zoeken naar een manier om het intuïtieve karakter van ons werk uit te drukken en uit te leggen, maar het heeft mijn eigen reflectieve vaardigheden en mijn eigen begrip van dit werk verdiept, alsook mijn geloof in en liefde voor wat we doen."

"Ik voelde dat wij steeds een beetje meer te zien kregen wie hij echt is bij elk stuk dat hij dirigeerde."

Patrizia:

"Voor mij was dit project een enorm persoonlijk ontwikkelingsproces. Door dit project heb ik heel bewust stilgestaan bij ons werk in Music for Life – wat maakt precies dat het zo goed werkt? Alleen door dit beter te gaan begrijpen konden wij bijdragen aan de curriculumontwikkeling voor Muziek en Dementie.

En dan was er de uitdaging om ons werk over te brengen en te vertalen naar een compleet andere context. Om te werken met een hele nieuwe groep studenten anders dan het introduceren van enkele musici in een meester-gezel setting zoals dat gaat bij

Music for Life. Heel veel was onontgonnen gebied en totaal nieuw voor ons allemaal. Zo heeft het me niet verbaasd dat het feit dat ik geen Nederlands spreek geen groot probleem was tijdens de pilot. Wij gebruiken zoveel andere manieren om contact te maken met mensen met dementie; muziek, lichaamstaal, oog- en fysiek contact: deze zijn universeel en overbruggen de vele verschillen.

Een heel speciaal moment voor mij tijdens de pilots was toen de workshopleider in een sessie, samen met de andere musici, een prachtig muziekstuk maakte voor een bewoner die zeer kwetsbaar was. Zij waren in staat om voor haar te spelen en te zingen op een zeer authentieke wijze en brachten een prachtige verbinding tot stand met haar. Ik speelde op dat moment niet mee. Het was erg onroerend om te zien en ik was erg trots op het team.

Dit werk raakt je echt heel diep! Het heeft me gedwongen om steeds opnieuw naar mezelf te kijken omdat ik alleen open en authentiek kan zijn als ik weet wie ik zelf ben. Ik moet bereid zijn om mezelf in moeilijke situaties kwetsbaar op te stellen – maar de vruchten die je ervan plukt zijn zo geweldig. Heel, heel zelden krijg ik in mijn werk als freelance harpiste zulke betekenisvolle en diepe ervaringen als tijdens dit werk."

In de groep: de persoon achter de dementie

Evaluaties van projecten zoals Music for Life / Wigmore Hall en ook die van de pilotprojecten in Groningen en Den Haag laten resultaten zien op het gebied van een verbeterde interactie tussen verzorgers en bewoners. Een interactie die ook plaatsvindt op een dieper, impliciet en non-verbaal niveau. Oliver Sacks schrijft in *Musicofilia: Verhalen over muziek en het brein* (Uitgeverij Meulenhoff, 2007):

“De waarneming van muziek en de emoties die erdoor kunnen worden opgeroepen, hangen niet alleen van het geheugen af, en muziek hoeft niet bekend te zijn om haar emotionele kracht uit te oefenen. Ik heb diep demente mensen zien huilen of beven bij het luisteren naar muziek die ze nog nooit hebben gehoord, en ik denk dat ze het hele scala van gevoelens kunnen ervaren dat de rest van ons ervaart, en dat dementie, althans op zulke momenten, geen belemmering voor emotionele diepgang is. Als je zulke reacties eenmaal hebt gezien, weet je dat er nog altijd een ik is dat kan worden aangesproken, ook al kan dat aanspreken uitsluitend en alleen gebeuren door muziek” (p. 320).

Sacks heeft het over het ‘ik’ dat nog altijd kan worden aangesproken en dat is de kernwaarde van deze praktijk: het inzetten van muzikale communicatie als middel voor het vinden, of liever nog, hervinden van de persoon achter de dementie. Door middel van de toegepaste improvisatie proberen musici de muziek van de persoon te laten weerklinken. Na afloop geven bewoners soms aan of het inderdaad hun muziek was.

We hadden een heel speciaal moment met mevrouw H. Het was geweldig dat ze aan de sessie meedeed. We gaven haar een stoel die we een beetje aan de rand van de kring zetten, zodat ze mee kon doen als ze dat wilde. Maar ze bleef gedurende de hele sessie. Ze deed heel goed mee en maakte veel oogcontact en deed daarnaast mee aan het doorgeven van de instrumenten. Het was prachtig om te zien. Ik herinner me dat ik Philip aankeek en dat we besloten een muziekstuk voor haar te maken. Philip en ik knielden bij haar neer en ik vroeg Philip te zingen terwijl ik hem begeleidde. Het was zo'n speciaal moment, een van die momenten

die je echt koestert. Ze was echt verbonden met ons, hield de hele tijd oogcontact met ons en Philip zong prachtig. De muziek die hij zong was precies goed voor haar en voor dat moment. Het was wonderschoon en kwam echt bij haar vandaan op een bepaalde manier. Aan het eind bedankte ik haar in het Engels en ik was verbaasd toen ze antwoordde in het Engels en zei: "I loved it". Blijkbaar praatte ze niet echt meer en daarom voelde het nog specialer. Ik was zo blij dat we als team zo'n moment mochten ervaren omdat dat de kern van dit werk is; muziek die voortkomt uit een relatie met iemand en het aangaan van een relatie met iemand.

Logboekfragment Lucy Payne, week 4

In de groep: de verzorgers

“Vooral het contact maken, dat oprecht lachen en mensen aankijken, dat is heel belangrijk.”

De musici gebruiken een scala aan verbale en non-verbale manieren om de individuele bewoners en de bewoners en verzorgers als groep te bereiken. De kennis die verzorgers inbrengen is van cruciaal belang voor de interactie met bewoners. Maar vaak nemen verzorgers ook zaken mee terug uit de workshops. Zowel het plezier in het muziek maken als hun reflectie erop zijn belangrijk. De inzichten die het verzorgers oplevert en de motivatie die ze eraan ontleen kunnen gunstige langere termijn effecten op hun werk met dementerende ouderen tot gevolg hebben.

Marijke Mocking (woonassistent) en Thea Dijkshoorn (eerste verzorger) zijn allebei werkzaam in Haren op afdeling De Cirkel van locatie De Dilgt van ouderenzorgorganisatie ZINN waar een van de proefprojecten heeft plaatsgevonden.

Beiden hebben als verzorgers deelgenomen en namen dus wekelijks, net als de bewoners, plaats in de kring. Na afloop blikken ze samen terug op de acht sessies.

Marijke: “Ik vond het heel leuk, vooral om de bewoners zo te zien genieten, dat vond ik gewoon fantastisch.”

Thea: “Ik heb het ook hoor, als ik de bewoners zo zie genieten en meedoen met de handen of de voeten.”

Marijke: “Het begint eigenlijk meteen al bij het neuriën, bij het welkomstlied. En ook al hebben ze helemaal geen stem. Toch is het heel fijn dat ze die moeite nemen, dat ze het doen. Dat vind ik heel bijzonder en mooi om te zien.”

Thea: “Mensen vonden het zelf ook heel leuk, dat zeggen ze als we bijvoorbeeld aan tafel zitten. Vooral het actief meedoen maakt het bijzonder.”

Marijke: “Ik vind muziek het allerbelangrijkste wat we doen met bewoners, naast het wandelen of fietsen. Ik merk dat dat het meeste effect heeft op mensen qua welzijn.”

Thea: “We kunnen er als verzorgers zelf ook veel mee. Ja, vooral het contact maken, dat oprecht lachen en mensen aankijken, dat is heel belangrijk. Dat hebben ze nodig. Even van persoon tot persoon, dat is heel belangrijk.”

Marijke: “En het is heel interessant om hier een reflectie aan vast te knopen voor

ons als verzorgers, om het te hebben over dementie en hoe je contact maakt. De musici doen dat op een erg mooie manier. Ze kijken en spreken iedereen echt persoonlijk aan. Ik denk dat je altijd zo moet spreken met deze mensen, eerst oogcontact maken en dan pas beginnen met praten. En dat doen de musici heel goed, ook met een heel mooi expressief gezicht.”

Thea: “Maar het is voor de bewoners wel leuk dat wij ook meedoen, net als zij, dat merk ik wel! Ik zie bijvoorbeeld die ene mevrouw naar mij kijken van, oh wat gaat ze doen? Er is een stukje gelijkwaardigheid. Ik heb sowieso wel een band met deze mensen maar het is net alsof het nu een beetje steviger is geworden. Je doet samen iets goeds, dat creëert een saamhorigheidsgevoel.”

Impressies van studenten en docenten

In de periode september 2013 – april 2014 vond een pilot van het Muziek en Dementie-trainingsprogramma plaats. Vijf studenten uit Groningen en acht uit Den Haag hebben hier voor het eerst kennisgemaakt met deze workshoppraktijk. Na afloop blikken ze terug op de training als een vaak erg bijzondere ervaring.

“Mijn enthousiasme werd enorm getriggerd toen ik besepte hoe persoonlijk deze benadering van musiceren is. Vaak zijn ouderen met dementie heel gevoelig voor eerlijke communicatie, zowel in woorden als in muziek. Dit maakt dat deze vorm van musiceren heel veel vraagt van je intuïtieve vermogens. Daarnaast vind ik het heerlijk om zo dichtbij, voor en met mensen muziek te maken.”

Timon Abels, student Master New Audiences en Innovative Practice Prins Claus Conservatorium

“Door improvisatie als leidraad te nemen zijn de musici net zo kwetsbaar als de bewoners en de verzorgers en wordt iedereen uitgenodigd optimaal in het moment te zijn... Er is niet een vooropgezet plan, er wordt ter plekke zorgvuldig geluisterd, gereageerd en er ontstaat iets nieuws, afhankelijk van de sfeer en input van de groep. Dit heeft een kracht en een oprechte aandacht en geeft een gevoel van gelijkwaardigheid tussen verzorgers, bewoners en musici.”

Jeanette Landré, freelance fluitiste o.a. bij het Nederlands Blazersensemble

“Als je solo met een bewoner speelt, is er geen ruimte voor ego, alleen voor intuïtie, creativiteit en gevoeligheid. Dit eist alles wat je hebt als musicus. Je moet niet alleen

creatief improviseren, met de hoogste kwaliteit van spelen, maar je mag ook niet vergeten dat de persoon zelf een bron van inspiratie is.”

Philip Curtis, docent New Audiences and Innovative Practice / Muziek en Dementie, Prins Claus Conservatorium

“Ik vind het erg mooi om op een andere manier met muziek bezig te zijn dan alleen voor publiek te spelen. Ik neem veel dingen mee uit de workshops, ook in mijn persoonlijke leven waar ik een oma heb met

dementie. Ik merk dat ik soms net op een andere manier dingen zeg of doe met haar, wat erg goed werkt en waar mijn oma merkbaar goed op reageert.”

Daphne Schrama, studente klarinet, Prins Claus Conservatorium

“Om te beginnen moet je als musicus goed kunnen communiceren in je spel. Dat klinkt als een open deur, maar is dat niet. Vaak gaat veel aandacht van musici zitten in het ambacht, het produceren van een zo perfect mogelijk geluid. Dat is niet helemaal hetzelfde als het musicerend contact leggen met je toehoorders. Verder moet je kunnen improviseren, vrij zijn op je instrument om alles te spelen of zingen wat er in je opkomt. En je moet goed kunnen samenspelen.”

Renee Jonker, docent New Audiences and Innovative Practice / Muziek en Dementie, Koninklijk Conservatorium

“Bij deze manier van werken komen veel dingen kijken. Het werken in een klein ensemble van musici brengt de noodzaak van duidelijke afspraken en opstelling en, nog belangrijker, een veilige sfeer en connectie tussen musici onderling. Wat nieuw voor mij was, was het creëren van nieuwe muziek op het moment zelf en daarbij initiatieven van de deelnemers een grote rol laten spelen.”

Karin van der Veen, alumnus New Audiences en Innovative Practice, Koninklijk Conservatorium

“Het voelt alsof ze mijn stem lenen. Maar tegelijkertijd voelt het ook alsof ik naar mijn eigen roots terugkeer, de roots van het muziek maken.”

Elizabeth Kooy, alumnus Prins Claus Conservatorium, freelance klassiek zangeres

Trainingsprogramma Muziek en Dementie

Op basis van onderzoek naar de praktijk Music for Life / Wigmore Hall is tussen 2012 en 2014 een training ontwikkeld voor musici die (willen) werken in creatieve workshops met toegepaste improvisatie voor groepen mensen met dementie en hun verzorgers. Na een periode van ontwikkeling en piloting wordt per september 2014 de module Muziek en Dementie aangeboden als keuzemodule in de masterprogramma's van het Prins Claus Conservatorium in Groningen en het Koninklijk Conservatorium in Den Haag.

Als musici op dit terrein werkzaam zijn, doen ze een beroep op een scala aan competenties. Naast uitstekende muzikale vaardigheden en een goed improvisatievermogen zijn de juiste attitude, integriteit en interpersoonlijke vaardigheden erg belangrijk.

In het trainingsprogramma Muziek en Dementie wordt hier aandacht aan geschonken en is er ruimte voor toepassing in de praktijk in een volledig project. Het trainingsprogramma bestaat uit de volgende onderdelen:

- observatie van een praktijkproject;
- trainingssessies in de conservatoria en op locatie in een verzorgingshuis;
- stage in een praktijkproject (toelating op basis van evaluatie van eerdere activiteiten).

Op basis van het tussentijdse evaluatiemoment wordt besloten of voortzetting in de vorm van een stage gewenst is. Het volgen van de module cross-genre improvisatie vormt een verplicht onderdeel van de training. De training voorziet verder ook een mentoring programma.

While the Music Lasts – on Music and Dementia

Het boek *While the Music Lasts – on Music and Dementia* van Rineke Smilde, Kate Page en Peter Alheit (uitgeverij Eburon, 2014) beschrijft het onderzoek dat is verricht naar het project Music for Life van Wigmore Hall in Londen. Dit gebeurt specifiek vanuit het perspectief van de musicus, maar het geeft tevens een duidelijk beeld van de zorgcontext voor mensen met dementie waarbinnen de musici hun werk doen.

Op hanze.nl/muziekendementie vindt u meer informatie over het project alsook achtergrondmateriaal bij de training voor musici.

Lectoraat Lifelong Learning in Music

Het lectoraat Lifelong Learning in Music is een lectoraat van de Hanzehogeschool Groningen (Prins Claus Conservatorium). Het lectoraat wil een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van musici tot lerende, onderzoekende en ondernemende professionals die midden in de samenleving staan. Het doet dat door de verschillende rollen die musici kunnen vervullen en de ontwikkeling van hun leiderschap te onderzoeken in relatie tot hun levenslange persoonlijke, artistieke en professionele ontwikkeling. Centraal staat daarbij de vraag wat het betekent voor musici om, op grond van een fundamenteel begrip van de verschillende culturele en sociale contexten waarbinnen zij werken, innovatieve praktijken met nieuw publiek vorm te geven.

Het lectoraat Lifelong Learning in Music is een onderdeel van het kenniscentrum Kunst en Samenleving van de Hanzehogeschool Groningen. Binnen dit kenniscentrum wordt onderzoek verricht naar de wisselwerking tussen kunst en samenleving en de daardoor steeds veranderende beroepspraktijk van kunstenaars en musici. De resultaten van dat onderzoek vloeien terug naar zowel de beroepspraktijk als naar de kunstvakopleidingen. Het kenniscentrum Kunst en Samenleving bestaat naast het lectoraat Lifelong Learning in Music uit de lectoraten 'Image in Context' en 'Popular Culture, Sustainability en Innovation'.

Colofon

Hanzehogeschool Groningen,
Kenniscentrum Kunst & Samenleving
Lectoraat Lifelong Learning in Music
Prins Claus Conservatorium
Veemarktstraat 76
9724 GA Groningen
Tel. 050 5951371

lifelonglearninginmusic.org
hanze.nl/muziekendementie

Dr. Rineke Smilde, onderzoeksleider
lector Lifelong Learning in Music

Dr. Evert Bisschop Boele
lector New Audiences

Ontwikkelgroep Muziek en Dementie:
Philip Curtis, Karolien Dons, Renee Jonker,
Patrizia Meier, Lucy Payne, Rineke Smilde

Teksten: Karolien Dons, Annejoke Smids
Redactie: Annejoke Smids
Fotografie: Deborah Roffel; Wigmore Hall
Learning, Londen; Rudolf Steiner Zorg,
Den Haag

Vormgeving: Dizain, Groningen
Druk: Marne Drukkers, Leens
Uitgave: juni 2014

 word vrienden op Facebook

 volg ons op Twitter

 bekijk ons op Linked-in

Het project Muziek en Dementie is mogelijk gemaakt met steun van
het Banning de Jong Fonds van het Prins Bernhard Cultuurfonds,
het Fonds Sluiterman van Loo en het RCOAK.

